

*М. Д. ЛУТАК, президент
(Моторне (транспортне) страхове бюро України, м. Київ)*

ОБОВ'ЯЗКОВЕ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 8, с. 228–233

Страховання цивільної відповідальності власників транспортних засобів у більшості країн світу за формою є обов'язковим видом страхування.

Здійснення такого страхування в обов'язковій формі зумовлюється низкою обставин.

По-перше, транспортний засіб є джерелом підвищеної небезпеки. Норми цивільного законодавства більшості країн світу визначають саме власника транспортного засобу відповідальним за завдання шкоди здоров'ю або майну інших (третіх) осіб, крім випадків, коли дорожньо-транспортна пригода була наслідком непереборної сили або умислу потерпілого. Іншими словами, цивільна відповідальність водія транспортного засобу перед третіми особами настає в переважній більшості дорожньо-транспортних пригод.

По-друге, такі цивільно-правові відносини стосуються всього суспільства, мають масовий характер, оскільки учасником дорожньо-транспортної пригоди потенційно може бути кожний громадянин.

У більшості розвинених країн світу законодавство про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів забезпечує конституційні права громадян на захист життя та майнових прав від протиправних або інших дій третіх осіб. Соціальна важливість цього виду страхування підтверджується тим, що на автошляхах світу щорічно гине понад 100 тис. осіб. При цьому на кожного загиблого припадає від 4 до 10 осіб, що постраждали з різним ступенем травматизму. Статистичні дані свідчать, що автотранспорт — найнебезпечніший вид транспорту, він у 100 разів аварійніший, ніж авіаційний та залізничний, хоча водночас він є найзручнішим та найдоступнішим. З практики відомо, що автотран-

спортні засоби заподіюють не тільки шкоду життю і здоров'ю громадян та збитків їхньому майну, а й навіть шкоду навколишньому природному середовищу.

В Україні показник тяжкості наслідків автотранспортних аварій (кількість загиблих на 100 потерпілих) становить 13, що в 7–10 раз вище, ніж в інших країнах Європи. Крім того, щорічно скоюється понад 200 тис. автоаварій з матеріальним пошкодженням транспортних засобів, дорожніх споруд, будівель тощо. У результаті завдаються величезні матеріальні та моральні збитки, судами розглядаються цивільні та кримінальні справи десятків тисяч громадян, на роки розтягуються виплати компенсацій потерпілим винуватцями автоаварій, значно погіршується матеріальний стан сімей обох сторін.

Понад дві тисячі дорожньо-транспортних пригод відбуваються з вини водіїв невстановленого транспорту, що потребує створення особливої системи соціального захисту постраждалих.

По-третє, навіть встановлення цивільної відповідальності власника транспортного засобу не забезпечує своєчасного та повного відшкодування шкоди потерпілому насамперед через відсутність достатніх коштів у власника (водія) транспортного засобу. У цьому розумінні саме механізм обов'язкового страхування цивільної відповідальності автовласників надає можливість створити надійну систему соціального захисту як третіх осіб — потерпілих, так і власників транспортних засобів.

Обов'язкове страхування власників транспортних засобів, попри його очевидну соціальну спрямованість, у більшості країн запроваджувалося "адміністративно-силовим" шляхом, оскільки зустрічало певний опір громадян-автовласників.

Останні іноді сприймають обов'язкове страхування як вид додаткового обов'язкового збору у вигляді страхових платежів. Пересічному автовласникові не завжди зрозумілий і сам об'єкт страхування — цивільна відповідальність власника джерела підвищеної небезпеки. Крім того, до моменту скоєння дорожньо-транспортної пригоди і настання цивільної відповідальності кожний водій вважає себе на дорозі "найкращим та найбезпечнішим".

Законом України "Про страхування" страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів включено в перелік обов'язкових видів. На цій основі Кабінет Міністрів України ухвалив постанову про запровадження з 1 січня 1997 р. обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.

Таке страхування має на меті забезпечити відшкодування збитків, завданих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

Обов'язковість такого страхування поширюється на резидентів та нерезидентів — власників транспортних засобів. Ідеться про власників автомобілів, автобусів, самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок, що експлуатують зазначені транспортні засоби на вулично-дорожній мережі загального користування. Ці засоби підлягають державній реєстрації та обліку у відповідних органах Міністерства внутрішніх справ України. Виняток становлять транспортні засоби, власники яких застрахували цивільну відповідальність у державах, з уповноваженою організацією яких Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) уклало угоду про взаємне визнання договорів такого страхування.

Суб'єктами обов'язкового страхування цивільної відповідальності є страхувальники, страховики, МТСБУ і треті особи — юридичні та фізичні особи, яким заподіяно шкоду транспортним засобом внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

Об'єктом обов'язкового страхування цивільної відповідальності є цивільна відповідальність власників транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Ідеться про життя чи здоров'я громадян, їхнє майно і майно юридичних осіб.

Страховою сумою за договором обов'язкового страхування цивільної відповідальності є грошова сума, у межах якої страховик (страхова організація) згідно з умовами страхування зобов'язаний компенсувати збитки третій (або третім, якщо потерпілих у дорожньо-транспортній пригоді кілька) особі після настання страхового випадку.

Важливим фактором при встановленні порядку і умов здійснення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів є узгодження рівнів страхових сум і відповідальності, яка може бути покладена на водія, що спричинив дорожньо-транспортну пригоду. Іншими словами, цивільно-правові відносини щодо страхування цивільної відповідальності автовласників мають максимально враховувати базові юридичні принципи встановлення факту настання відповідальності та підходи до визначення її рівня.

При цьому зазначимо, що базовим принципом встановлення відповідальності особи є наявність вини цієї особи у завданні шкоди іншій особі (особам). При цьому вина має усвідомлюватись як ненавмисне заподіяння шкоди іншим особам внаслідок недбалості, необережності або відсутності досвіду винуватця, що супроводжувалось його невиконанням встановлених правил та нормативних документів.

Разом з тим існують різні підходи до застосування загальноправової норми при визначенні ступеня вини власників транспортних засобів і як наслідок рівня відповідальності за заподіяну шкоду.

У деяких країнах, насамперед у Великій Британії, обов'язок доказу ступеня вини водія покладається на потерпілу сторону. Правові системи низки інших країн застосовують принцип презумпції повної вини водія, який зобов'язаний довести, що він зробив все можливе для запобігання заподіянню шкоди і довести винуватого. Це стосується насамперед Франції та Італії. На практичне застосування зазначених правових альтернатив у різних країнах зазвичай впливають загальний рівень соціальної свідомості й рівень розвитку системи захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб.

З цього питання Верховний Суд України встановив, що при заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки на його власника не може бути покладено обов'язок її відшкодування, якщо шкоду було заподіяно внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого, а у випадках, передбачених спеціальним законом, — тільки умислу потерпілого. Якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого, якщо інше не встановлено законом, розмір належного з власника джерела підвищеної небезпеки відшкодування зменшений або у відшкодуванні шкоди має бути відмовлено.

Зменшення розміру відшкодування або відмова у відшкодуванні шкоди з урахуванням ступе-

ня вини потерпілого може здійснюватись і в інших випадках заподіяння шкоди майну, а також особі громадянина, однак підставою до цього має бути груба необережність потерпілого (перебування в нетверезому стані, нехтування правилами безпеки руху тощо), а не лише необачність. Правила цієї норми закону про можливість зменшення розміру відшкодування шкоди, заподіяної громадянином, залежно від його майнового стану застосовуються у виняткових випадках, коли стягнення шкоди в повному розмірі неможливе або поставить відповідача в тяжке матеріальне становище.

При встановленні порядку здійснення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів чіткого визначення потребують власне суб'єкти та об'єкти цивільної відповідальності.

Законодавство визнає власниками громадян і юридичних осіб, які володіють автотранспортними засобами на правах як власності, так і оперативного управління майном. Правовою підставою законного володіння може бути договір, адміністративний акт, довіреність тощо.

Однозначність визначення основного суб'єкта автоцивільних відносин — законного власника автомобіля — є принциповим як для встановлення особи, що відповідальна за шкоду, так і для особи, якій мають бути компенсовані збитки при ушкодженні її автомобіля.

Так, у разі передавання транспортного засобу разом з водієм принциповим є те, з яким підприємством водій транспортного засобу має трудові відносини у процесі експлуатації транспортного засобу. Це стосується також факту передавання транспортного засобу, наприклад, працівникам міліції відповідно до вимог чинного законодавства. Якщо керування транспортним засобом здійснює працівник міліції, то і власником транспортного засобу в контексті автоцивільної відповідальності стає відповідний орган внутрішніх справ.

Таку правову ситуацію необхідно визначати як зміну відповідального власника джерела підвищеної небезпеки. Це обґрунтовано, оскільки первинний власник позбавлений можливості контролювати експлуатацію джерела підвищеної небезпеки або поведінку особи (похідного власника), якій було видано довіреність. З цього правила є виняток, коли транспортний засіб було передано особам, що перебували у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, або особам, які не мали права на керування конкретним транспортним засобом (неналежним особам). У цьому разі майнова відповідальність первинного

та похідного власника встановлюється залежно від ступеня вини кожного.

Необхідно враховувати, що зміна відповідального власника джерела підвищеної небезпеки не настає в разі передання одним громадянином іншому автотранспортного засобу для керування без юридичного оформлення. Експлуатація транспортного засобу як у присутності, так і без присутності первинного власника зумовлює настання цивільної відповідальності такого власника без наявності його вини у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди.

Найскладнішими щодо визначення обсягів страхового відшкодування є вимоги страхувальників про відшкодування шкоди, заподіяної в результаті взаємодії джерел підвищеної небезпеки.

У разі зіткнення двох автотранспортних засобів органи Державної автомобільної інспекції у переважній більшості випадків з різних причин приймають рішення про визнання вини одного з учасників дорожньо-транспортної пригоди без об'єктивного аналізу рівня вини іншого автовласника.

Такі випадки об'єктивно зачіпають інтереси сторони, яка за таким сценарієм стає винуватцем дорожньо-транспортної пригоди у повному обсязі. У будь-якому разі при встановленні рівня цивільної відповідальності автовласників при зіткненні кількох автомобілів необхідно вирішувати питання про їх взаємну відповідальність. При цьому треба виходити з норми, що автовласники, які спричинюють загальну шкоду, несуть спільну відповідальність незалежно від того, кому з них заподіяно більшої шкоди. Тим більше, що в цьому разі встановлення юридичної відповідальності потребує врахування суб'єктивної умови цивільно-правової відповідальності, а саме визнання вини спричинювачем шкоди, його психічне ставлення до власних дій.

При цьому зауважимо, що на відміну від законодавства інших країн українське законодавство не містить спеціальних норм (застережень) щодо умов взаємної (спільної) відповідальності автовласників. Іншими словами, відповідальність автовласників необхідно виводити згідно з цивільно-правовими правилами. За відсутності вини учасників дорожньо-транспортної пригоди жодний з автовласників не повинен претендувати на відшкодування шкоди за рахунок іншого, — вони повинні перебувати в однакових умовах. Насамперед це стосується випадків, коли при випадковому зіткненні автомобілів автовласникам вантажівок завдаються, як правило, відносно менші збитки, ніж власникам легкових автомобілів. Зазначені рівні умови можуть бути забезпечені лише

шляхом розподілу загальної шкоди між учасниками таких дорожньо-транспортних пригод у рівних частках.

Так, у результаті випадкового зіткнення двох автомобілів автомобілю А було завдано збитків на суму 1000 гр. од., а автомобілю Б — 9000 гр. од. Обсяг загальної шкоди в результаті такої аварії становить 10 тис. гр. од. Справедливим є рішення щодо необхідності компенсації власником автомобіля А власнику автомобіля Б заподіяної шкоди в розмірі 4000 гр. од.: $[(1000 + 9000):2 - 1000] = 4000$.

Як було встановлено раніше, автомобіль є джерелом підвищеної небезпеки лише під час його експлуатації. Так, при випадковому наїзді автомобіля А, що рухався, на автомобіль Б, що стояв (здійснював стоянку), у повному обсязі розглядається лише цивільна відповідальність власника автомобіля А за шкоду, заподіяну автовласнику Б.

Порядок і умови здійснення цього виду обов'язкового страхування в Україні загалом відповідають загальноприйнятим страховим традиціям.

Страховальникові надається право вибору страховика для укладення договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності.

Страховик (страхова організація) не може відмовити будь-якому страховальнику в укладенні договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності.

Страховик має право зменшувати розмір страхових платежів, заохочуючи власників транспортних засобів, які постійно забезпечують безаварійну експлуатацію власних транспортних засобів, а також підвищувати розміри страхових платежів власникам транспортних засобів, з вини яких сталися страхові випадки.

У разі виїзду за межі України страховальник зобов'язаний мати діючий договір обов'язкового страхування цивільної відповідальності на умовах, встановлених МТСБУ, якщо користування транспортним засобом за межами України потребує обов'язкового страхування цивільної відповідальності на умовах країн відвідання.

Для відшкодування збитків, заподіяних внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, як страховальник, так і потерпіла третя особа (її спадкоємець, правонаступник) мають право і зобов'язані (залежно від випадку) звернутись із заявою до страховика (страхової організації) або до МТСБУ.

Виплата страхового відшкодування третій особі здійснюється страховиком на підставі документів, що підтверджують розмір шкоди, протягом 15 робочих днів з дня отримання страховиком необ-

хідних документів, крім випадків, коли пов'язані з виплатою страхового відшкодування спори розглядаються в судовому порядку.

За шкоду, заподіяну здоров'ю третьої особи внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, страховик (страхова організація) здійснює виплату страхового відшкодування в межах страхової суми в таких випадках:

- у разі загибелі під час дорожньо-транспортної пригоди або смерті внаслідок цієї пригоди третьої особи її спадкоємцю в розмірі страхової суми;
- у разі встановлення третій особі інвалідності I групи в розмірі 100 % страхової суми, II групи — 80 %, III групи — 60 %;
- у разі тимчасової втрати третьою особою працездатності за кожен день в розмірі 0,2 %, але не більше 50 % страхової суми.

Окремо зазначимо, що в Україні при запровадженні цього виду обов'язкового страхування був застосований особливий підхід забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю потерпілих.

Здійснення фіксованих страхових виплат притаманне видам особистого страхування. Застосування такого принципу до страхування відповідальності фактично встановлює право потерпілих на отримання грошової компенсації у вигляді проміжних грошових виплат без оцінки фактичної шкоди, заподіяної їх життю та здоров'ю. Беручи до уваги, що в червні 2000 р. мінімальна страхова сума з цього виду обов'язкового страхування щодо шкоди, заподіяної здоров'ю потерпілих, була встановлена на рівні 8500 грн, доходимо висновку, що проміжні компенсаційні виплати через механізм обов'язкового страхування в ряді випадків можуть перевищувати аналогічні виплати, які здійснюються водіями-винуватцями в ситуації, коли такі водії не мали діючого договору страхування.

У разі заподіяння шкоди майну третьої особи внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, якщо суб'єкти страхування не дійшли згоди щодо розміру збитків, виплата страхового відшкодування здійснюється на підставі висновків експертизи, яка здійснюється за рахунок страховика.

Страховик не відшкодовує збитків:

- у разі заподіяння шкоди життю та здоров'ю власника транспортного засобу, винного у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди;
- за пошкоджене або знищене будь-яке майно (вантаж), що містилося у транспортному засобі страховальника, винного у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди;

- за пошкоджений або знищений транспортний засіб його власникові, винному у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди;
- за забруднення або пошкодження об'єктів навколишнього природного середовища;
- за наслідки пожежі, яка виникла поза краєм проїзної частини та на прилеглий до неї території;
- за пошкодження або знищення антикварних речей, виробів з дорогоцінних металів, з коштовного та напівкоштовного каміння, предметів релігійного культу, колекцій картин, рукописів, грошових знаків, цінних паперів;
- якщо дорожньо-транспортна пригода сталася внаслідок навмисних дій або грубої необережності третьої особи, визнаних такими в установленому порядку;
- якщо дорожньо-транспортна пригода сталася внаслідок масових безпорядків і групових порушень громадського порядку, військових конфліктів, стихійного лиха, вибуху боєприпасів, пожежі транспортного засобу, не пов'язаної з цією пригодою.

Моторне (транспортне) страхове бюро України відшкодує шкоду, заподіяну тільки життю і здоров'ю третьої особи, у таких випадках:

- якщо транспортний засіб, який спричинив дорожньо-транспортну пригороду, не встановлений, або власник транспортного засобу, який не мав договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності, був винний у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди і загинув;
- якщо дорожньо-транспортна пригода скоїлась внаслідок угону чи викрадення транспортного засобу страхувальника;
- у разі надання страхувальником свого транспортного засобу працівникам міліції та охорони здоров'я згідно з чинним законодавством;
- якщо страховик (страхова організація) — член МТСБУ неплатоспроможний за своїми зобов'язаннями згідно з договорами обов'язкового страхування цивільної відповідальності;
- якщо дорожньо-транспортна пригода була скоєна інвалідом — громадянином України, що керував спеціально обладнаним автомобілем для перевезення інвалідів.

Моторне (транспортне) страхове бюро України забезпечує також відшкодування збитків, коли страховий випадок спричинений транспортним засобом, власник якого застрахував цивільну відповідальність у державі, з уповноваженою організацією якої МТСБУ уклало угоду про взаємне врегулювання питань щодо відшкодування збитків.

Страховик (страхова організація) та МТСБУ мають право в межах, визначених чинним законодавством України, вимагати компенсації здійснених страхових виплат від третьої особи-страхувальника або особи, що керувала транспортним засобом, у таких випадках:

- у разі навмисного заподіяння шкоди третій особі;
- якщо водій керував транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, під впливом наркотичних чи токсичних речовин, що знижують швидкість реакції та увагу;
- у разі відсутності посвідчення на право керування транспортним засобом належної категорії;
- якщо винуватець залишив місце дорожньо-транспортної пригоди, порушивши встановлені правила;
- якщо страховий випадок стався через невідповідність технічного стану та обладнання транспортного засобу вимогам діючих правил дорожнього руху України;
- якщо страхувальник без повноважних причин протягом трьох робочих днів не повідомив страховикові про настання страхового випадку, не подав йому письмового пояснення про обставини дорожньо-транспортної пригоди або в разі потреби не надав свій транспортний засіб для огляду й експертизи;
- якщо після виплати страхового відшкодування з'ясується, що страхувальник або третя особа надали неправдиві відомості, що призвело до підвищення суми страхового відшкодування або безпідставної виплати.

Якщо за рішенням судових органів дорожньо-транспортна пригода сталася через незадовільне експлуатаційне утримання автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів або через інші перешкоди у здійсненні руху, страховик (страхова організація) виплачує третій особі страхове відшкодування і має право одержати відповідну компенсацію від юридичних та фізичних осіб, винних у створенні таких умов.

Після сплати страхового платежу страхувальник одержує від страховика страховий поліс, який є договором (письмовою угодою) обов'язкового страхування цивільної відповідальності.

Страховий поліс складається за формою, що містить назву та адресу страховика, тип, марку та державний номерний знак транспортного засобу, номери двигуна, шасі (кузова), початок та закінчення дії договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності, розміри страхового платежу та страхової суми, для страхувальника — юридичної особи — її найменування та адресу, для страхувальника фізичної особи — прізвище, ім'я та

по батькові власника транспортного засобу, домашню адресу, підписи сторін.

У разі зміни власника транспортного засобу дія договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності може поширюватися на нового власника за умови переоформлення страхового полісу на його ім'я.

У разі в'їзду на територію України незастрахований власник (водій) транспортного засобу повинен укласти звичайний договір обов'язкового страхування цивільної відповідальності. Це не поширюється на випадки, коли власник транспортного засобу застрахував цивільну відповідальність у державі, з уповноваженою організацією зі страхування цивільної відповідальності якої МТСБУ уклало угоду про взаємне визнання договорів такого страхування.

У разі настання страхового випадку страхувальник (водій транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду) зобов'язаний:

- додержуватися правил дорожнього руху, встановлених чинним законодавством;
- вживати заходів запобігання збільшення розміру шкоди;
- надавати третім особам необхідну інформацію для ідентифікації страхувальника і страховика (страхової організації);
- повідомити протягом трьох робочих днів страховикові (страховій організації) про настання страхового випадку, надати йому письмове пояснення про обставини дорожньо-транспортної пригоди і в разі потреби надати транспортний засіб для огляду й експертизи. Якщо страхувальник з поважних причин не мав змоги виконати зазначені дії, він повинен довести це документально.

Під час оформлення відповідних документів про дорожньо-транспортну пригоду працівники органів внутрішніх справ згідно з чинним законодавством установлюють та фіксують необхідні відомості про обов'язкове страхування цивільної відповідальності учасників цієї пригоди та зобов'язані надавати страховикові (страховій організації) або МТСБУ після їх звернення відомості, що стосуються страхового випадку.

Контроль за наявністю страхового полісу обов'язкового страхування цивільної відповідальності у власника (водія) транспортного засобу здійснюють органи внутрішніх справ згідно з чинним законодавством.

Завдяки впровадженню обов'язкового страхування власників транспортних засобів Україна приєдналася до міжнародної системи страхування відповідальності автовласників, так званої си-

стеми "Зелена картка", що функціонує з 1 січня 1953 р. Основним завданням цієї системи є створення ефективного захисту потерпілих у дорожньо-транспортних пригодах за участю автовласників — нерезидентів країни, де трапилась пригода. Така система насамперед повинна запровадити механізм гарантованих виплат компенсацій потерпілим з вини автовласників інших країн. Це забезпечується виконанням певних умов країнами — членами системи "Зелена картка".

По-перше, у таких країнах має здійснюватись обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.

По-друге, у кожній країні має бути єдина організація, що забезпечує врегулювання збитків, заподіяних автовласниками цієї країни на території інших держав, а також єдина організація, що врегульовує збитки автовласників-нерезидентів на території свого перебування.

По-третє, держава — член системи "Зелена картка" не повинна здійснювати перешкод при трансфері вільно конвертованої валюти, що спрямовується на страхові виплати.

Збитки у країнах — членах системи "Зелена картка" врегульовуються, як правило, через уповноважену національну організацію (Моторне страхове бюро), яка переадресовує матеріальні претензії, висунуті до автовласника — резидента іншої країни, до відповідного моторного страхового бюро цієї країни. При цьому перше моторне страхове бюро розглядається як бюро-регульовальник збитків, а друге — як бюро-платник.

Взаємовідносини моторних страхових бюро країн — членів системи "Зелена картка" регулюються двосторонніми угодами, що укладаються за уніфікованою формою.

Отже, якщо автовласник є резидентом країни — члена системи "Зелена картка", він безперешкодно може проїжджати територіями всіх країн — членів цієї системи без укладення додаткового договору обов'язкового страхування на умовах країни відвідання.

Функціонування цієї міжнародної системи довело її ефективність насамперед як механізму захисту потерпілих від транспортних засобів, що задіяні в міжнародних сполученнях.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 4 жовтня 2001 р. № 2745-III.

2. *Страхування*. Підручник / За наук. ред. С. С. Осадець. — К.: Вид-во КНЕУ, 1998. — 528 с.